

Наркозалежність як соціальна проблема сьогодення

Володимир ТИМОШЕНКО,
доктор юридичних наук,
професор, голова Державного
комітету України з питань
контролю за наркотиками

Антон ШАПОВАЛ,
аспірант Інституту соціології,
психології та управління НПУ
імені Михайла Драгоманова

Уживання наркотиків серед населення є певною мірою наслідком кризового стану суспільства, його політичної та економічної невизначеності. Так, станом ще на 1958 рік у наркотичних закладах України було зареєстровано 450 осіб, які зловживали наркотиками лікарського призначення [1]. Відтоді процес наркотизації посилювався. Правда, враховуючи ідеологічну складову за радянських часів, а саме до 80-х років минулого століття, цих питань не досліджували, що свідчить про складність порушення проблеми та особливу актуальність її сьогодні. Адже наркотизація, набуваючи великих масштабів, викликає особливу занепокоєність суспільства.

Значне загострення криміногенної ситуації у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, істотне зростання динаміки злочинності, щорічне стрімке поширення наркоманії як українського негативного соціального явища, постійне зростання вживання наркотиків зумовлюють актуальність дослідження проблематики.

Метою статті є дослідження наркоманії як соціально-негативного явища. Для досягнення поставленої мети були окреслені такі завдання: розкрити причини наркотизації, виявити основні причини вживання наркотиків молоддю, довести, що попит на наркотичні засоби є наслідком соціальних негараздів.

Серед учених, які досліджували цю проблематику в суспільстві за радянських часів, можна назвати Т. Боголюбову, Н. Ожиганова, Ю. Денисова, А. Габіан. В Україні істотний внесок у вивчення питання зробили О. Джужа, А. Закалюк, В. Смітінко, М. Хруппа, В. Тихий. У дослідженнях концептуальних положень проблематики використано методи історичного дослідження, порівняльного аналізу, соціологічний та статистичний.

Наркозалежність є новим соціальним фактом, що включає в себе особливу соціальну реальність, пов'язану з виникненням нових соціальних груп, нових форм соціальних відносин, особливої субкультури й соціальних інститутів.

Так, ознаками наркотизації як соціального явища є: 1) адиктивна поведінка, що набула масових форм; 2) виникнення особливих соціальних груп споживачів адиктивних речовин; 3) поширення адиктивної субкультури; 4) виникнення специфічних соціальних відносин; 5) трансформація соціальної структури під впливом наркотизації [3, 7]. Наявність цих ознак і робить наркотизацію соціальним явищем.

Наркотизація як масовий процес включає факти вживання адиктивних речовин і їх поширення в

суспільстві. Визначення «наркотизація» вживається переважно як синонім терміна «наркоманія». Однак, на нашу думку, наркотизація є особливим негативним соціальним явищем і породжує адиктивну поведінку.

Отже, наркотизація – це соціальне явище, яке полягає в масовій адиктивній поведінці та тягне за собою формування особливих соціальних груп, виникнення особливої субкультури і специфічних соціальних відносин, що призводить до трансформації соціальної структури й утворення нових соціальних інститутів.

Демографічні та соціологічні дослідження процесу поширення наркотизації, свідчать про зміни в соціальній структурі. Подальше поширення наркоманії спричиняє стійку тенденцію до зростання кількості осіб, які не працюють, щорічного збільшення категорії неповнолітніх та жінок-наркоспоживачів.

Нині в Україні спостерігається активізація наркотизації. Тенденція збільшення вживання наркотиків досить загрозлива. Так, якщо на початку 1993 року в Україні на облік перебувало 33,5 тис. споживачів наркотиків, то вже 2009-го – 178 тис., серед яких майже 5 тис. неповнолітніх [2]. Від передозувань наркотиками та хвороб, пов'язаних із такими зловживаннями, померло майже 1,6 тис. осіб. 2004 року на облік поставлено 23317 осіб, а на 1 січня 2009 року кількість осіб, які перебувають на обліку в МВС України, дорівнювала 174110, хоча варто відзначити, що їх реальна чисельність у декілька разів більша (див. рис. 1, 2) [4, 5].

Аналізуючи викладене вище, слід зазначити, що на 1 півріччя цього року кількість тих, хто вживає наркотики, зросла. Якщо 2009 року таких осіб установлено 442 тис., то вже за 6 місяців цього року – 322 тис., тобто динаміка у відсотковому співставленні становить 27,1.

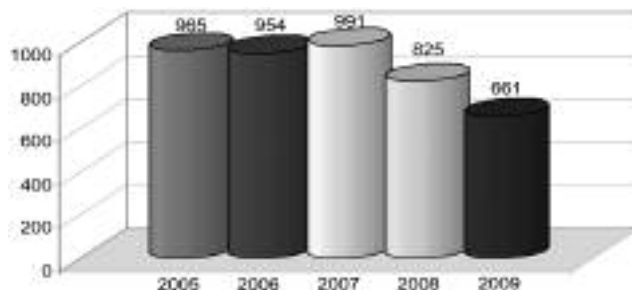

Рис. 1. Кількість осіб, які схильні до вживання наркотиків

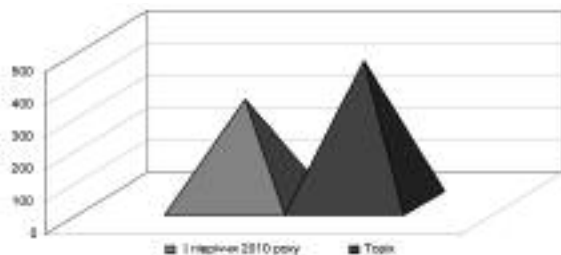

Рис. 2. Кількість осіб, які схильні до вживання наркотиків

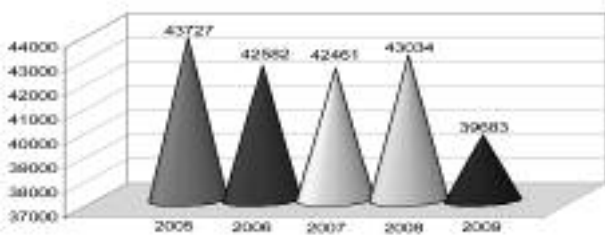

Рис. 3. Кількість осіб, які вчинили наркозлочини в 2005–2009 рр.

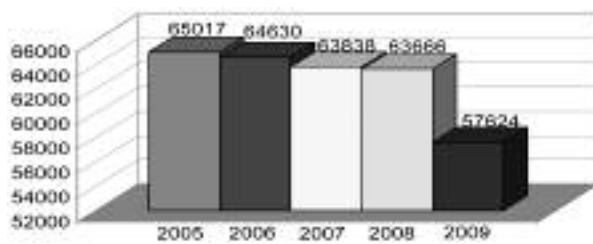

Рис. 4. Кількість злочинів у сфері обігу наркотичних засобів

Уживання наркотиків також спричиняє погіршення загальної криміногенної ситуації у країні. Щорічно наркомани та особи, які перебувають у стані наркотичного збудження, вчиняють понад 35 тис. злочинів (див. рис. 3) [4].

Минулого року зареєстровано 57624 тис. злочинів, із них особливо тяжких – 20310 тис. (див. рис. 4.) [4].

Аналіз дає можливість визначити, що тенденція протягом 2005–2008 років залишалася незмінною і лише у 2009 році можна говорити про кореляцію зменшення вчинення злочинів [4].

Кількість офіційних споживачів наркотиків щороку збільшується. У світі налічують понад 200 мільйонів наркоманів. В Україні за останні 5 років кількість споживачів наркотиків зросла в 1,5 разу [1, 4].

Наркозалежність викликає низку глобальних соціальних проблем, що гостро постали не тільки перед Україною, а й перед світом. Важливим негативним чинником уживання наркотиків є їх вплив на демографічну ситуацію в країні.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, наркотики посідають перше місце серед причин передчасної смерті людей, випередивши серцево-судинні та онкологічні захворювання. Сьогодні значно зріс рівень наркоманії серед чоловіків і жінок. Прикро, але втягуються в цей своєрідний вир юнаки, дівчата, підлітки і навіть діти. Серйозну небезпеку становить будь-який наркотик, навіть одноразова його проба, за якою непомітно, але неминуче з'являється звичка.

Крім того, особи, які вживають наркотичні засоби, стають соціально небезпечними. У чому ж конкретно полягає соціальна небезпека, шкода наркоманії? По-перше, наркомани вкрай погані працівники, їх працездатність, фізична й розумова діяльність понижені: всі помисли пов'язані з наркотиками, зокрема з тим, де і як їх дістати, спожити. По-друге, наркоманія завдає великих матеріальних збитків, стає причиною нещасних випадків на виробництві, в транспорті, в побуті, призводить до травматизму й захворюваності, різних правопорушень. По-третє, наркомани створюють нестерпні умови для своєї сім'ї, отруюючи її своєю присутністю, поведінкою, позбавляючи коштів для існування, врешті скоюють тяжкий злочин стосовно потомства. По-четверте, наркомани, деградує фізично й морально, є тягарем для суспільства, втягують у цю ваду інших людей, у першу чергу, молодь, зрештою, передчасно помирають. По-п'яте, вживання наркотичних засобів аморальне. По-шосте, наркологічна хвороба в усіх її видах – соціально небезпечне психічне захворювання, загроза майбутньому нації, добробуту та здоров'ю населення всієї держави. По-сьоме, наркомани належать до групи ризику щодо поширення СНІДу.

Загалом за вживанням наркотиків Україна відстає від більшості країн Заходу, проте за споживанням найбільш смертоносних ін'єкційних наркотиків – серед лідерів. У зростанні наркотичної смертності – вагомий внесок не лише ін'єкційних наркотиків, а й інших їх різновидів. Тож близько 5 відсотків молоді через наркотики приречені померти в молодому віці, не залишивши дітей. Отже, є всі підстави вважати, що наркозалежність негативно впливає не лише на показники смертності, а й на рівень народжуваності в суспільстві. Саме через наркоманію та алкогольні інтоксикації показники смертності серед молоді в Україні в декілька разів вищі, ніж у багатьох пост-соціалістичних країнах. Багато молодих жінок помирають, не встигнувши народити потомство. Катастрофічна смертність чоловіків також є чинником зниження народжуваності. Смертність молодого чоловічого населення репродуктивного віку автоматично збільшує відсоток неповних сімей, внаслідок чого зростає відсоток самотніх жінок, які відмовляються від народження другої або навіть першої дитини. Крім того, великий розрив між тривалістю життя чоловіків і жінок свідчить, що значний відсоток жінок мають таких шлюбних партнерів, щодо яких у них немає і не може бути впевненості в гарантуванні з боку останніх підтримки після народження дитини. У такій ситуації чимало жінок не зважаються народжувати дітей.

Наркоманія та молодь. Уживання наркотичних засобів становить серйозну проблему і навіть загрозу національній безпеці, призводить до негативних і тривожних наслідків як для осіб, які їх уживають, так і для їхніх дітей. Особливо вражають дані досліджень уживання наркотиків дітьми-підлітками, проведених у США та Великій Британії [9]. Дослідження показали, що з досягненням 19-річного віку близько 90 відсотків підлітків уже вживали алкоголь, 60 відсотків пробували палити цигарки, а 50 відсоткам знайомий гашиш. За даними Міністерства охорони здоров'я України, щорічно виявляють і беруть на облік 10–15 тис. осіб із діагнозом «наркоманія» [5]. Особливо небезпечною є тенденція вживання наркотиків молоддю. Такі особи віком до 30 років становлять 70 відсотків загальної кількості наркозалежних [5]. Проблема наркотизації сучасної молоді так загострилася, що вживання неповнолітніми, юнаками й дівчатами наркотичних речовин стає небезпечним соціальним явищем. Наркотизації суспільства активно сприяють такі негативні чинники, як різке соціальне розшарування сімей, невірноваженість психоемоційного фону виховання підлітків, їхня соціалізація в умовах знецінення загальнолюдських принципів моралі, дегуманізація ставлення до найуразливіших соціальних груп тощо.

Робота із запобігання наркозлочинності вважається однією з найважливіших в Україні, вона передбачає аналіз причин розповсюдження наркотиків та пов'язаної з цим антисоціальної поведінки молоді, вивчення мікросередовища, негативні чинники якого призводять до правопорушень, посилення боротьби зі злочинністю молоді та розповсюдженням наркотичних засобів.

Причини вживання наркотиків молоддю можна назвати різні: проблемні стосунки в сім'ї та в колі однолітків; доступність наркотиків у межах найближчого оточення; прагнення до самореалізації; життєві стреси; фізичне або сексуальне домагання з боку дорослих; хуліганство; відсутність успіхів у навчанні; смерть близьких та рідних; безробіття батьків [2].

На жаль, перелічити причини вживання підлітками наркотичних засобів проблематично. Тут необхідно враховувати не тільки індивідуальність кожного, а й соціальні умови, в яких опинилася особа.

Уживання наркотиків руйнує психіку молодих людей, зумовлює відмову від позитивних настанов щодо дотримання здорового способу життя, породжує мотиви прийняття хибних рішень, подеколи провокує навіть на суїцид. Саме тому профілактику підліткової наркоманії треба здійснювати постійно та безперервно.

Підбиваючи підсумки викладеного вище, слід наголосити на основних принципах позбавлення від наркотичної залежності:

1) насамперед необхідно по-справжньому цього «ЗАБАЖАТИ САМОМУ». Якщо лікування проходить під примусом, результат – тимчасовий;

2) якщо ви хочете вилікуватися від наркоманії, почніть з аналізу власних чинків та сімейних стосунків, замисліться, чому ви вдалися до споживання наркотиків;

3) зважте, що для сім'ї ви завжди особистість. Однак вам вирішувати, наркоманія – прихований суїцид;

4) процес позбавлення наркотичної залежності досить складний. Вам необхідна психологічна підтримка.

Єдиний спосіб протистояти наркоманії – сильна й гнучка система профілактики поширення наркоманії, співпраця з міжнародними організаціями та запозичення їх досвіду.

Міжнародний досвід. Сьогодні існує чимало організацій, які опікуються питанням наркоманії та пропонують низку освітніх програм за обміном. Серед міжнародних програм слід назвати: Центр первинної профілактики наркотизму «Престиж» (м. Стокгольм, Швеція); клінічний заклад «Марії-молодь» (у Стокгольмі створена медико-соціальна служба, що опікується питаннями вторинної профілактики наркотизму з метою моніторингу поширення наркотизму); проект «Космонавт» (Німеччина), проект «Підвісна дорога» (також Німеччина), спрямований на профілактику наркоманії серед дітей та підлітків, зокрема пропонувано уроки на тему: «Повнота чуттєвого сприйняття життя», «Загроза наркоманії і наркотиків», «Здоровий спосіб життя та харчування», а також проект «Звільни свою свідомість».

Програма з тренінгу життєвих навичок (США), головною ідеєю якої розвиток опору пропозиціям щодо вживання наркотиків та негативне ставлення до реклами наркотиків. Серед ефективних програм соціального спрямування варто назвати «Програму зміцнення родини «ATLAS».

В Україні створено наукове товариство «Гуманітарна колегія», яке з 2000 року спільно із французькою неурядовою організацією «Довкілля без кордонів» проводить освітньо-інформаційні семінари, присвячені превентивним заходам у боротьбі зі зростанням попиту на наркотики та їх споживання. Незважаючи на те, що на сьогодні в Україні розроблена «Концепція реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2002–2010 роки», її ефективної реалізації у напрямі профілактики наркоманії не існує. Це негативно позначається на ефективності протидії наркоманії і потребує відповідного вирішення, а також обґрунтування й розробки чіткої системи заходів протидії.

З огляду на зазначене вище виникла необхідність проведення комплексного дослідження питань протидії наркоманії, систематизації, узагальнення організаційно-правових і кримінологічних засобів та науково обґрунтованих заходів протидії наркоманії в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Антинаркотична політика. Активна протидія наркотизації стала одним із стратегічних напрямів діяльності держави і розглядається як істотний чинник стабілізації загальної криміногенної ситуації. Політику щодо боротьби з наркотиками можна умовно поділити на три типи: ліберальну, репресивну, рестриктивну (стримувальну) [8].

Українська антинаркотична політика характеризується переважно як рестриктивна. На міжнародному рівні

антинаркотична політика визначається міжнародними угодами. Нині у світовому співтоваристві відбувається процес уніфікації підходів до проблем розповсюдження наркотичних засобів і попередження захворюваності наркоманією. Перші міжнародні ініціативи розпочато на початку ХХ століття, зокрема форумом «Шанхайська опіумна комісія» (1909 р.), в роботі якого брали участь 13 держав. З 1921 року міжнародний контроль за наркотиками здійснювався в рамках Ліги Націй. 1925 року прийняли Женевську угоду про заборону виробництва, внутрішньої торгівлі й використання очищеного опіуму та Міжнародну конвенцію з опіуму. 1936-го в Женеві уклали Міжнародну конвенцію про заборону незаконної торгівлі наркотичними речовинами. З 1946 року міжнародний контроль за наркотиками здійснюється в рамках і під егідою ООН. Дотепер ООН розробила систему двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів, що регулюють різноманітні сторони протидії наркотизації, деякі з них підтримує Україна. Це, насамперед – Єдина конвенція про наркотичні речовини 1961 року, Конвенція про психотропні речовини 1971 року і Міжнародна конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року [6, 8].

Аналіз міжнародних документів дає можливість виокремити два основні напрями української політики: профілактика поширення наркотиків і їхнього немедичного вживання.

Українська антинаркотична політика реалізується у формі законодавчого регулювання суспільних відносин. Характерною рисою такого регулювання є те, що відповідні законодавчі норми розкидані у різних галузях права. Сюди входять різні кодекси (кримінальний, адміністративний та ін.) та інструкції, що регламентують широкий спектр діяльності, так чи інакше пов'язаної з адиктивними речовинами, а також комплексні програми, прийняті Верховною Радою України.

На регіональному рівні антинаркотична політика реалізується у формі місцевих програм і заходів, до яких належить діяльність численних державних установ, громадських організацій, фондів і реабілітаційно-профілактичних центрів.

Отже, наркозалежність сьогодні розглядають як соціальну патологію, що є глобальною проблемою сучасності. Соціологічне вивчення наркоманії дає можливість розкрити її соціальні механізми, запроваджувати профілактичні методи роботи з наркозалежними та здійснювати активну антинаркотичну політику.

Джерела

1. Державний комітет статистики України. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Державна соціальна служба для дітей, сім'ї та молоді. – http://www.dcssm.gov.ua/ua_index.phtml
3. Колесов Д. В. Наркотизм: сутність і профілактика / Д. В. Колесов, С. В. Турцевич. – М.: Знание, 1988. – 48 с.
4. Міністерство внутрішніх справ. – <http://mvs.gov.ua/mvs/control>
5. Міністерство охорони здоров'я. – <http://www.moz.gov.ua/ua/i/>
6. Профілактика наркоманії: организационные и методические аспекты. Итоговые материалы международного проекта / Сост. И. П. Руценко. – Харьков: Финарт, 2002. – 240 с.
7. Профілактика поширення наркозалежності серед молоді: Навчально-метод. посіб. / Під ред. В. В. Бурлаки. – Київ: Герб, 2008. – 224 с.
8. Селіванов М. П. Антинаркотичне законодавство України. Історія, теорія, коментар / М. П. Селіванов, М. С. Хрупа. – Київ: Юрінком, 1997.
9. Wagenaar A. C., Toomey T. L. Effects of minimum drinking age laws: review and analyses of the literature from 1960 to 2000 // Journal of Studies on Alcohol. – 2002. – Suppl. № 14. – P. 206–225.